

Eski Yunan Tarihine Giriş: 12. Dersin Metni

16 Ekim 2007

1. Bölüm : Tiranlığın Yunan Yaşamına Etkileri

Profesör Donald Kagan: Peisistratos tüm kudretiyle birlikte 527'de bildiğimiz kadarıyla huzur içinde öldü. Atina'nın tiranları olarak oğulları onun yerine geçti; ilk karısından olan Hippeis, sonra da onun küçüğü, Hipparkhos. Hippeis'in daha baskın olduğunu düşünebiliriz, ama Hipparkhos'un da aynı zamanda elindeki güç ve sorumluluk az değildi. İlk başta babalarının yolunda gittikleri söylenebilir; yani ılımlı ve Atina'da fazla muhalefet yaratacak biçimde değil. Yine de muhalefet vardı, her zaman bir miktar olur zaten. Bunu unutmamak gerek. Aristokratik aileler her zaman rekabet içinde olurlar ve kendi konumları zaten Peisistratos'un altında pek rahat değildi, başlarını derde soktukça şehirden sürülüp duruyorlardı. Eski arkadaşımız Alkmaionidai da yine başını derde sokarak Peisistratos'un oğulları zamanında sürgüne yollandı. Hatta savaşmak bile gerekmişti. Savaşı kaybedince sürgüne yollanmışlardı.

Bu olayın kısa zaman içinde Atina'nın geleceğinde rolü büyük olacaktı. Zannederseniz 514 yılı herşeyi değiştirecek olaylara sahne olacaktı. Tiranlar arasında kişisel boyutlarda çekişmeler vardı, bunlardan birisi, asil bir genç adam, Hippeis ve Hipparkhos'u öldürme planlarıyla, Atina tarihinde tiranları öldüren kimse olarak ünlenecekti; daha genç olan Hipparkhos'u öldürmeyi başarsalar da Hippeis'i öldüremeyeceklerdi. Kendileri öldürülünce komploları suya düşmüştü, ama bundan sonra Hippeis gerçekten sinirli ve kişisel güvenliği konusunda ve rejimin geleceği ile ilgili korkuları olacaktı. Rejim geleneklere karşı değiştirilerek çok daha sert hale getirilecek, tiranlığa karşı olan insanları komploya karıştırdıkları veya karışmak istedikleri suçlamalarıyla zulüm yapılacaktı ve bunun çok temel bir önemi olacaktı.

Daha önce de tiranlık hakkında genel şeyler anlattığım gibi, ikinci, ender de olursa üçüncü kuşağa gelindiğinde muhalefet kuvvetlenmiş oluyordu. Muhalefet de hükümdarları rahatsız ediyordu ve kötü davranmaya başlıyorlardı. Kötü davranış muhalefetin daha da fazlaşmasına yol açıyordu. İşte Atina'da olanların tam öyküsüydü bu. Atina'da olanlarda bir pürüz Alkmaionidai tarafından yaratılmıştı. Şehirden sürülmüş olmalarına rağmen çok aktiflerdi, devamlı komplo hazırlıkları içindeydiler. Bir de deprem Apollon Tapınağına büyük hasar yapınca Delphi'yle bir iltimas alışverişleri olmuştu. Tapınağın yeniden yapım projesi için öneride bulunmuşlar ve kendi paraları ile yeni yapılan tapınağın eskisinden de güzel olmasını sağlamışlardı. Delphi'deki rahipler pek memnun kalmış ve bu iltimasın karşılığı olarak politik yardımlarda bulunmayı kabul etmişlerdi.

Herodotos'un anlattıklarına göre, Hippeis'i Atina'dan atmak istiyorlardı ve bu sefer – hatırlarsanız her türlü hileyi kullanmaya hazırlardı-, ama bunların hiç biri daha önce

başarılı olmamıştı. Bu durumda tüm Yunan topraklarındaki en güçlü orduya sahip devlete dönmek gerekmektedir. Doğal olarak burada Sparta'dan bahsetmekteyim. Deniyordu ki, ne zaman Spartalılar Delphi'ye kehanet için bir delege gönderse ve soru sormak için izin isteseler, cevap hep şöyle gelmekteydi: "İlk önce Atinalılara özgürlük verin." Belki kendi kişisel nedenleri vardı, ama hırslı Sparta Kralı Kleomenes Hippeis'i tez zamanda tahtından indirmekte kararlıydı. 511-510 yıllarında Kleomenes liderliğinde Spartalılar Attika'ya gireceklerdi. Burayı ele geçirip Hippeis'i de tahtından indirip geri çekileceklerdi. Bu konuya birazdan değineceğim.

Atina'daki hükümdarlık konusunu yıllarca süren tiran rejimin başarılarını ve bunların sonuçlarını – bir çok olumlu yönü ile – ele alarak sona erdirmek istiyorum. Ekonomik açıdan Atina'nın ticari bağlantıları genişlemişti. Ticaret doğuda Hellepontos'dan, – yani Çanakkale'den –, Karadeniz'e kadar uzanmakta idi, ama aynı zamanda Batı ile de kuvvetli ticari ilişkiler başlamıştı. Aslen Sicilya ve İtalya'yla olan bu bağlantılar çok kaliteli Korinthos seramiğinin batı bölgelerindeki yayılımına kuşkusuz katkıda bulunmaktaydı. Buna aslında şaşmamak gerek. Bu her zaman Korinthos için normal olan bir başarıydı. 6. yüzyılın sonlarında Atina seramiği batı pazarlarını ele geçirmişti bile. Bu da bize ticaret ve endüstri arasındaki bağın Atina'nın konumunda ne denli bir değişiklik yarattığını göstermekteydi; yani artan zenginlik, hayat şartlarında büyük değişiklikler yaratmakta idi.

Atina'nın yaşadığı hükümdarlık deneyiminin içerikleri arasında aristokrasinin gücünün kırılması da bulunmaktaydı. Aslında bu, Yunan dünyasında tiranların olduğu her yerde söz konusuydu. Aristokrasi hiç bir zaman tamamen silinmiyordu. Asiller ve sıradan insanlar arasındaki fark hiç bir zaman yok olmuyordu. Doğuştan hak olarak görülen aristokrasinin tanrılardan geliyor olması fikri devam ediyordu. Bu hep vardı. Yunan devletleri ne kadar demokratik olurlarsa olsunlar, örneğin Atina'da, aristokrasi hiç yok olmuyordu. Yok edilemiyordu; demokratik hükümetle yan yana yaşamaya devam edecekti. Ama aristokrasinin egemenliği, tüm sistemler üzerine kurduğu tekeller ve etkileri, artık kuvvetli değildi ve bu aslında çok önemli bir unsurdu bu dönem için. Tiranlar bittiğinde ve gittiğinde Atina'ya yeni bir anayasa gerekecekti ve bu gereksinimin cevabı tiranlık döneminden önceye dönüş değildi.

Solon'un katkıları önemliydi. Hükümdarların da katkılarıyla değişimler kalıcı olmuştu. Tiranlık hegemonyası altında yerel asillerin güçleri kırıldığı da doğrudur. Bu aynı zamanda Atina'daki politik güç için de söz konusuydu. Burada da hep aristokratlar ön plandaydı, ama hükümdarlık gelince, bu işte bir akım olmuştu; bunu anlamak için ele alınması gereken konulardan birisini de Atina dışında bulunan yerel sistemler ve şehirler arasındaki ilişkiler oluşturmuydu. Bölgesellik yara almıştı, ama yok olmamıştı.

Eğer yeni hükümet sistemleri oluşacaksa, sonuç olarak, hatta ilk başta gerekli olan şey, merkezin kuvvetli olmasına dikkat edilmeliydi, ayrıca merkezi çevreleyen sınır bölgelerin daha güçsüz olmasına ve bir de, normalde kırsal alanlarda etkin olan aristokrat sınıfının gücünden ve etkisinden arındırılmasına, hükümetin gücünün başka şekillerde

arttırılmasına ve doğal olarak Atina'da odaklanmasına da. Solon'un reformlarına bakarsak, Peisistratos ve oğullarının bıraktığı kadarıyla, her yıl, düşünün, her yıl, *arkhon* olarak seçilen insanlar vardı. Konseye seçilenler vardı. Mahkemeler işliyordu ve bunların hiç birisini aristokratlar kontrol etmemekteydi. Ama magistratlık sorunu için zenginlik ölçüt olmakta devam ediyordu.

Hatırlarsanız, Solon'dan bu yana aristokrat olmayan kişiler, eğer yeterli varlığı varsa, bir çok işte çalışabiliyordu. Konseylerde Solon'un sistemine göre dört sınıftan üçüne dahil olan Atinalılar yer alabiliyordu, yani bu kişiler konseylere katılıp alınan kararlarda etkin olabiliyordu. Ama emin olabilirsiniz ki, hükümdar konumundakilerin istemediği kararlar çıkmıyordu. Neredeyse hep hükümdarların umurunda değildi bunlar. Bunu vurgulamak istiyorum. Bir çok kişi devlet işleri konusunda deneyim kazanmaktaydı, kendi devletlerinin işlerinde yer alabiliyorlardı. Dünya tarihine bakarsak, sanırım, insanlar bu seviyelere eriştiğinde, yani kendi kendilerini yönetmeye başladığında, başka bir sisteme girmeleri artık zor oluyordu. Yani başka bir şeyin devamlılığı pek olmuyordu.

Atina'nın kendi kendini yönetmesine kadar giden yol bir çeşit, şans eseri ve gariptir ki, tiranlıktan geçerek oluşmuştur. Ama vurgulamalıyım ki, bu benzeri olmayan bir durum değildi bu. 20. yüzyıla, Erken Koloni Sonrası Dönemlere dönersek, mesela Kongo'daki toplumlarla, yani hükümdarlar tarafından yönetiliyor olmasalar da, mutlak güçlerin kontrolünde olan yerlerle, biraz kendi kontrollerini kazanmış olanları karşılaştırırsanız, bunlar Avrupa'nın kontrolünde olsalar dahi, aralarındaki farkın ne denli çok olduğunu görebilirsiniz. Söz ettiğim gibi, kendi kendini yönetme kapasitesine erişebilmek, aynı tip deneyimlerden geçen yerlerde olabiliyordu genellikle. Tabii Hindistan önemli bir örnek olarak ön plana çıkmakta. İngiliz baskısı altındayken dahi Hintliler kendi devlet sistemlerinde kendilerini yönetebilecek durumda idiler ve dünyanın o tarafında tüm problemlere rağmen yürüyen ve oldukça demokratik bir devlet yaratabilmişlerdi. İşte bahsettiğim bunun gibi bir şey.

Şu an bildiklerimizle geriye bakarsak, hükümdarlığın, yani tiranların aristokratik rejimlerden demokrasiye geçişte çok önemli yeri olduğunu görebiliriz. Hükümdarların aslında istediği bu değildi. Hükmedebildikleri kadar hükmetmek istiyorlardı ve bu da, göreceğimiz ki, bir sonuç idi.

2. Bölüm : Kleistenes'in Hükümet Darbesi (Coup d'État)

Bir kez daha burada Alkmaionidai akla gelir, özellikle Atina'da tiranların zamanında karışık bir geçmişleri olduğundan ve bunun sonunda buradan sürüldükleri için. Hatırlarsanız Megakles'in Peisistratos'la anlaşması vardı, sonra Peisistratos bunu bozunca karşıt tarafa geçmişti. Hem kendisi hem de Alkmaionidai ailecek sürülmüştü. Yani hem kendisi hem de Alkmaionidai atılmışlardı, ama sonra geri gelmişlerdi, çünkü *arkhon* listesinde Kleisthenes'in ismine rastlamaktayız, ama sonra bunlar yeniden sürülecekti.

511-510 yılında, Alkmaionidai ailesinden çıkan ve politik bir grubun başında yer alan büyük lider, Kleisthenes sürgündeyken Spartalıları ayartmaya çalışır. 510'da Kleomenes Sparta ordusunu alıp gelir, hükümdarları, yani tiranları atar ve yine evine döner. Bundan Atinalılar için ortaya çıkan soru şudur: "Nasıl bir devlet kurmalıyız şimdi?" Bir sürü olasılık vardır. Aslında bir sürü değildi bunlar, bir kaç taneydi. Birisi gericilikti. Solon'dan önceki günlere, aristokratların her şeye sahip olduğu günlere geri dönmekti. Gerçekten de, göreceğimiz birazdan, bunu çok isteyen vardı.

Ama o zaman varlıklı olan ve sistemin üst düzeylerine kadar ulaşmış insanları ne yapacaktınız? Bunlar aristokrat değildi işte. Aile çiftliklerini ne yapacaktınız bundan sonra? Bunların da sayısı herhalde az değildi, Peisistratos hani sürgüne yollanan aristokratların arazilerini alıp sıradan aileler arasında pay etmişti ve bunların bazıları da yaptıkları tarımda başarılı olup *hoplit* savaşçısı ve bağımsız çiftçiler haline gelmişlerdi. Bu kişilerin eskiye, hükümdarlardan önceki döneme dönmekten mutlu olacakları düşünülemezdi. Yeni sistemde konseylerde yer alıp devlet işlerine katılabiliyorlardı, mahkemelere çıkabiliyorlardı ve bunların hepsi ellerinden alınacaktı, eğer gerici bir aristokrasi istediğini yapabiliyor olsaydı. Bu da ciddi bir anlaşmazlık konusuydu, kanımca.

Solon'un Yasaları'yla devam edelim mi, ama hükümdarlar yani tiranlar olmadan, yoksa aristokrasiye mi geri dönelim? Anlaşmazlık aslında kimin eski zamanların neyine göre geri gitmeye karar vereceği üzerine idi. Bir başka deyişle, *arkhonluğa* nasıl karar verilecekti? Bir bakış açısını savunan adaylar diğer bakış açısını savunanlara karşı yarışmaktaydı ve kararlar böyle bir çerçeve içinde alınmak durumundaydı. Ama yine de eskisi gibi kararlar aristokratların kontrolünde olan politik gruplar tarafından veriliyordu. Bir başka deyişle, bunun nasıl yapılacağı konusu, halk arasında değil de aristokratlar arasında tartışılıyordu. Bu anlaşmazlık sırasında Kleisthenes, ailesinin yolundan giderek daha çok Solon tarafını, yani daha ılımlı tarafı tutuyor olsa da, kaybetti.

Kazanan kişi Isagoras adında bir adamdı ve kendisi aristokrattı. Aslında doğal olarak hepsi aristokrattı, Isagoras 508-507'deki itiş kakıştan sonraki seçimleri kazanmıştı ve bu sonuç gericiliğe karşı kazanılmış bir başarıydı. İlk yaptıkları arasında yeni bir konsey kurmak olmuştu, bu Solon'un kurduğu 400'lük konseyden farklı bir şeydi, 300 kişi içeren bir konseydi ve tamamen aristokratlardan oluşmaktaydı. İkinci olarak, çok ilginç ve sonradan çok büyük bir değişiklik olarak ön plana çıkacaktı; Isagoras vatandaşlık listesinin incelemeye alınmasını olası kılmıştı, incelemeye göre de listeden insanlar çıkarılabiliyordu, gerekçe de, bence, bu kişilerin yasadışı olarak vatandaş olmuş olmalarıydı.

Bundan böyle, geriye dönük olarak ve geleneksel ölçütlere dayanarak ancak Atina vatandaşlığı verilebilecekti. Babanız Atina vatandaşı mı? Ama bunun Solon tarafından önceden değiştirildiğini biliyoruz, insanlar Atina'ya gelip sonradan vatandaş olabiliyorlardı, tabii eğer gerekli becerilere sahiplerse. Ama biliyoruz ki, yeterli sayıda insan bunu yapmıştı ve biliyoruz ki, Peisistratidler de aynı nedenlerle aynı şeylere izin vermişlerdi. Böylece bir kaç nesil boyunca yabancılar Atina'ya gelebilmiş ve vatandaşlık

kazanabilmişti ve bunlar şimdi haklarından mahrum edilecek ve vatandaşlık listesinden çıkartılacaktı.

Eh, doğal olarak, bundan ötürü Atina'da bir kaç mutsuz insan bulunmaktaydı o zaman. Isagoras'ın başardığı bu iki konudan hemen sonraki döneme bir bakarsak, yani Atina'yı artık kontrol edecek tamamen aristokratlardan oluşan bu 300'lük konseyin kurulmasından sonra '10' sayısında vatandaşın vatandaşlık haklarının elinden alınmasından sonra bu insanların oldukça hoşnutsuz kalacaklarını ve bunların arkadaşlarının da gayet mutsuz olacağını kestirebiliriz. Bu durumda, sakin ve artık oturmuş bir sistem olmasına rağmen durum kaçınılmaza geldiğinde, başka seçenek kalmadığında, beklentiler de değişiyordu. Belki kimse karşı çıkmasaydı insanlar alıştırdı bu yeni duruma. Ama şimdi Kleisthenes farklı davranmak gerektiği kanısına varmıştı. Eskiden olduğu gibi kaybetmeyi kabullenmeyecekti, hani aristokratik savaşında kaybettiği zamanki gibi.

Herodotos'un anlattıklarına göre, "*prosetairizetai ton demon*" insanları kendi politik tarafına çekmeyi başardı. İlk kelimenin köküne bakarsak, "*proshetierizetai*" "*hetaira*" "klüp" anlamına gelmekteydi, "taftarlardan oluşan politik klüp." Aristokratik gruplaşmalar bu şekilde adlandırılmaktaydı ve Kleisthenes kuralları çiğneyecekti. Aristokratik toplumların dışına çıkıp insan toplayacaktı. "Benim politik grubumun bir parçası ol." Neden olsunlardı ki? Çünkü Isagoras'ın yaptıklarına karşı bir sistem savunmaktaydı. Burada başarılı olduğunda herkesin Atina'daki ilk demokrasinin parçası olacağı bir sistemdi.

Önerdiği reformlar konusunda, herhalde seçim propagandası için seyahatlere çıkacaktı. Bundan evvel bu hiç yapılmamıştı ve insanları kendi yapacağı değişiklikler konusunda destek vermelerine inandıracaktı. Bu değişiklik programlarını nasıl yürürlüğe koyacaktı? Bunu kesinlikle 300 kişilik konseyde yapamazdı; kesinlikle geçmezdi ve eminim denemedi bile. Bunun yerine, sanki bu konsey yokmuş gibi davranacaktı. Sizin yapacağınızı yaptı aslında, eğer bir tasarı sunacaksanız, Solon'un ki gibi bir konseye giderdiniz, asıl kanun geçirme yükümlülüğü onların elindeydi. Kuşkusuz, sadece Peisistratidler'in istediği kanunları geçiriyorlardı, ama bu yeni bir şey değildi. İnsanlar alıştırdı buna, bundan ötürü bu konseye gitti, kanun tekliflerini sundu ve kanunları geçirdi.

Isagoras hala baskın konumda idi ve olanlara seyirci kalmayacaktı, elinde güç bulunan ve çağrılınca geri gelen Kral Kleomenes ve Spartalıları kullanmayı planlıyordu. Kuşkusuz Kleomenes'in ta baştan beri aklında olan, yani Peisistratidler'in atılması ve Atina'da etkin olan arkadaşlarıyla aristokratik bir devlet kurma amacı kamçılanmıştı. Spartalıları becerebilse bunu yapmak isteyeceklerdi. Şaşırdı sinirlenecekti eminim arkadaşlarının konumlarından aşağı edildiklerini ve sıradan insanların yeni devlet sistemine alındıklarını gördüğünde. Kleomenes bu durumda kendi güçlerini alıp gelecek ve Kleisthenes'i atacaktı. Bize söylenenlere göre, bu ilginç bir karakterdi. Ne denli doğru bilemem, ama Herodotos böyle anlatıyor ve herhalde yandaşı olan, 700 aileyle beraber

Kleisthenes Atina'dan atılacaktı.

İnsanlar henüz bu tip bir olayı kabullenmeye hazır değildi ve sayıları da çoktu, Kleomenes ve yanında olan sayıları da fazla olmayan güçleri susturmayı başaracaklardı. Ama yine de sayıları yüzleri bulan askerlerden bahsediyoruz, ama bu kadar ve mutsuz olan Atinalıların sayısı binlerdeydi, bunlar Kleomenes'i yanında Isagoras'la Akropolis'e kaçırıp oraya kapatmayı başarmışlardı, uzun bir pazarlıktan sonra anlaşma sağlanmış, herkes evine dönebilmişti. Kleisthenes ve yandaşları, artık bunlara belki demokratlar diyebiliriz, şehri ele geçirmişler ve kendilerini ortaya koymaya hazırlanıyorlardı.

3. Bölüm : Yeni Bir Anayasanın Oluşturulması

Şimdi, bu durumda yeni yasalar yapmaları gerekecekti, çünkü kimsenin henüz görmediği bir rejimle karşı karşıyaydılar. Ama bu yasalar nasıldı, anlaması hiç kolay değil, – antik kaynaklar biraz bahsediyor, ama birazdan göreceğiniz gibi, kimin akında ne var, neler yapıyorlar, tam açık değil. Amaçlar ve nedenler birazdan göreceğiniz gibi belli değil. Ama yine de, üzerinde odaklanmanızı istediğim şey şu: Burada olanları Philadelphia'daki Amerikan Anayasa Toplantısı gibi algılamayın, hani oradan buradan bir sürü delegenin seçildiği, bunların birbirleriyle sıcak bir yaz boyunca tartışılıp bir kaç plan içeren sonuca vardığı toplantı gibi. Bence tarihi analogiler kullanmak iyi olacak, bir de zaten onlardan daha çok yardımcı olacak bir şey yok başka. Fransız Devrimi'ni bir düşünün, hani kralı tahtından atıp ondan önce gelen aristokratik konseyi de bir kenara koyduktan sonra, büyük bir insan kitlesinin denetimi ele geçirdiği toplantıyı bir düşünün, bu insanlar her önlerine geleni öldürmeye hazır, radikallerle at koşturuyorlardı. İşte bunlar kralı da kraliçeyi de öldürecekti ve tüm aristokratlar sus pus olacaktı. Bir başka deyişle, devrim yaşanmaktaydı, güç ve terör ortama hâkimdi ve daha bilmediğimiz başka tehlikeler de...

İç savaşı andıran bir durumla karşı karşıyayız burada, yani neredeyse iç savaşla karşı karşıyayız, bir de bunun üstüne, – bir başka deyişle, Kleisthenes'in istediği gibi kanunlar geçirmek üzere toplanan Atinalılar, ilk başta yerel aristokratlardan korkuyorlardı ve onlara karşı güç kullanmaya, hainlik yapmaya hazırlardı. Bundan başka, bir kaç yıl içerisinde iki kere Spartalılar Attika'yı kuşatma altına almıştı ve kendine davranılış biçiminden hiç hoşnut olmayan Kral Kleomenes'in geri gelmesini engelleyecek hiç bir şey kalmamıştı. Hatta daha da ileri gidebilir ve diyebilirim ki, bu olasılığın gerçekleşmesinden her şekilde korkmaları gerekmekteydi. Burada yine Fransız Devrimi ile analogi yapacağım, çünkü Fransız Devrimi'nin olduğu radikal dönemde hiç bir şey anlaşılmıyordu. Bunu tam olarak algılayamasanız dahi, Fransızlar Avrupalı kral ve imparatorların en kısa zamanda kendilerine karşı profesyonel ordularıyla saldırılarını bekliyorlardı ve korkularında da tamamen haklı idiler. Benzer şekilde Atinalılar Spartalıların saldırılarından korkuyordu.

Yani bu demokratik yasaların oluşturulduğu dönem sıcak bir ortamdı, korku her tarafı sarmıştı. Kuşkusuz mecliste de aynı şey söz konusuydu. Umarım biliyorsunuzdur, bütün bu olanlar aslında mecliste yer alıyordu. Sizler gibi meclis, Atina'nın ortasında bir tepenin yamacındaydı ve katılım açık havada tüm yetişkin erkek vatandaşlara açıktı. Ufak bir

nokta, peki vatandaşlık listelerinden atılmış olanlar ne yapıyorlardı? Onlar neredeydi? Benim fikrimce, ki elde aslında veri yok, onlar da oradaydı kesinlikle... Kim onlara gelemezsiniz diyecekti? O tepeye geldiğinizde kim sizi dışarı atacaktı? Kleisthenes mi sizi atacaktı? Kesinlikle hayır, çünkü göreceğimiz gibi, onları vatandaş yaparak kendisine destek sağlayacaktı.

Bahse girerim ki, bütün bu konular oylamaya açıldığında, bu insanları hedefleyen bir biçimde, “Sizlere bu aristokratlar tarafından haksızlık yapıldı” diyecekti. “Eğer başa ben geçersen, sizleri yeniden vatandaş yapacağım.” Bunlar olurken insanlar doğal olarak heyecanlanıyorlardı. Size birazdan anlatacağım bütün bu kuru ve karmaşık ayrıntıların nasıl yeni kanunlar olarak bir demokrasi yarattığının arkasında bu vardı işte.

Bunların ortasında, aşiret reformları vardı ve bunlara bakarsanız, aslında gerçekten radikaldi. Biliyorsunuz, bu aşiretler neredeyse tarih öncesine kadar gidiyordu. İstedığınız ilkel toplumu düşünün; herhalde aşiretlere bölünmüşlerdi. Yani aşiretler genellikle ta eskilerden gelmekteydi, tanrıların veya kahramanların onları kurdukları antik çağlardan. Bu Yunan aşiretleri için özellikle doğrudu, her aşiret bir kahramanın adını taşımaktaydı, bunların bazıları da çok eski zamanlara kadar uzanan yarı tanrıları bile içermekteydi. Dört geleneksel İon aşireti vardı; asıl radikal olan buydu aslında. Kleisthenes’in kanunları bu aşiret sistemini değiştiriyordu Atina’daki sayılarını dörtten ona çıkıyordu ve bunlar arkalarında gelenek olmayan, ne tarih ne başka bir şeydi, bunlar tamamen yeniydi. Yunan geleneklerinden gelmiyordu.

Bu durumda, Kleisthenes gidip 100 kahramanın ismini rastgele seçtiği 10 aşirete vermeye karar verdi ve birden bire 10 aşiret ortaya çıkmış oldu böylece. Eğer aşiretlere dayanan bir toplumla karşı karşıya olursanız, bunun ne denli zarar verici olabileceğini de anlayabilirsiniz. Yani, mesela, İon adında bir aşiretin parçası olmuştanız tüm hayatınız boyunca, bu demektir ki, ben ve atalarım aynı ataları paylaşırız. Başka bir şey değil. Birden bire bu atalar yok olsa da yeni bir aşiret ortaya çıkmış durumda ve ben artık bunun parçasıyım. Bu büyük bir sürpriz. Ama her şeyin sonu böyle değildi; tüm aşiretler artık üç parçadan oluşmaktaydı. Her üç parçanın birine *trittys* denmekteydi ve bunun çoğulu da *trittyes*di. Her aşiretin bir *trittysi* Atina’da ve şehrin çevresinde bulunuyordu. Birisi Atina’nın tam içinde, pardon, – Attika’nın ortasında ve biri de Peralia adında bir sahil bölgesinde.

Her aşiret böylece Attika bölgesine coğrafi olarak dağılmış oluyordu, bu da çok yeni bir şeydi. Eskiden de aşiretlerin coğrafi olarak dağıldığını biliyoruz. Şehir Bölgesi, Sahil Bölgesi ve İç Bölgeler; artık bu bölgelerin her birisinde 10 *trittyes* vardı, her 10 aşiretten birisi için... Şimdi, bunu bir adım daha ileriye götürelim, bu *trittyes*, kendileri *deme* adı verilen ünitelerden oluşmaktaydı. Bunun için Yunanca terim, biraz akıl karıştırıcı aslında, *demos*du. Yani şimdi, *demos* politik ünite anlamına gelen *demeydi* aslında. Aynı zamanda “köy” anlamına gelmekteydi, ama aynı zamanda “tüm Atinalı insanlar” anlamına da gelmekteydi ve bir de “fakir Atinalılar” anlamına gelmekteydi. İşte böyle. Ama şu anda elimizdekilere bakarsanız, bu grupların coğrafi olarak, özellikle yasal işlevler için

kurgulamış olduklarını görebilirsiniz.

Ama yine de anlaşmazlık yok değildi, çünkü bazı *demeler* özgün köylerden oluşturulmuştu. Bunları fazla değiştirmemişlerdi. Bir *deme* aslında, bir *demeydi*. *Demenin* iki ayrı anlamı vardı; diğer *demeler* yasalar için köylerin sayılarına göre organize edilmişti. Eski *demeler* de yeni yasal *deme* sistemine eklenmişti. Ana fikir aslında, nüfus açısından, her *trittysin* nüfus olarak aynı boyutlarda olmasıydı, çünkü her aşiretin sayısal olarak aynı olması gerekmektedir ve bunun sebebiyse, aşiretlerin Atina ordusunun taburlarını oluşturuyor olmasıydı. Sıraya girip hani savaşıyordunuz ya, – belirli *trittyse* bağlı olan kendi *demenize* göre orduya çağrıldığınızda, işte bunlar taburları oluşturuyordu. Aşiretler ordunun taburlarını sağlıyorlardı.

Şimdi, bakalım bir, bu *demeler* nüfus olarak eşit değildi, ama *trittys* de eşit olmalıydı, bu da bize bazılarında birden fazla *deme*, bazılarında ise bir veya iki veya birkaç olması gerektiğini göstermekte. Bir de *trittyes* aşiretlere kura ile bağlanmıştı ve bununla ilgili olarak aklınızda tutmanızı istediğim şey, bir de olduğunca karışıklık olsun istemiyorum, bunun, yani *demelerin* nasıl *trittysa* bağlandıklarının, yasaları çıkartanlar için çok önemi yoktu, ama bir araştırmacının tahminlerine hepimiz katılmaktayız. O kişi, *demelerin* nasıl *trittyse* bağlandıkları ile ilgili olarak detaylı bir araştırma yapmış ve bunları bildiğimiz önemli dini merkezlerle karşılaştırmıştı.

Yunan dini bir çok tanrıya sahiptir ve bunların yerel karakteristikleri vardır, bir çok yerde bu topraklarda nasıl yaşadıklarına, oralarda neler yaptıklarına dair bir çok hikaye vardır. Mesela doğu Attika'da Pan'ın bir mağarası vardı, ya da Athena'nın şunu bunu yaptığı başka bir yer, asıl anlatmak istediğim, bu yerlerin sonradan tapınak olduklarıydı, buralar Antik Attika'da, yani Aristokratik Attika'da, dini tapınmaların yapıldığı yerlerdi. Aristokratlar bu tapınakların bulunduğu toprakların sahipleriydi, bu da demekti ki, buralara tapınmak için ancak onların izniyle gelinebiliyordu, bu da onların buralarda kurdukları üstünlüğün, gücün ve denetimin göstergesiydi. Bu araştırmacı David Lewis idi. Yaptığı araştırmalardan çıkarttı ki, aristokratların sahip oldukları topraklar bir dini alandan öbürüne dek uzanıyordu, bu da aristokratların politik etki ve kontrollerinin tapınaklarla ayrılarak bir derece kısıtlanmasını sağlıyordu. Lewis, bunun Kleisthenes tarafından aristokratların gücünü yerel boyutlarda kısıtlama amacıyla yapıldığını savunmuştur.

Her *deme demarkhos* adı altında bir görevli seçiyordu. Bunları, belki kaymakam gibi bir yerel lider olarak görebiliriz, mesela Connecticut'da yapılan, sömürge geleneklerimize hala bağlı kalan çalışanlarda olduğu gibi... *Deme* aynı zamanda dini görevler ve haklar içermekteydi, Atina'da 5. yüzyılın başında bir devrim yaşanıyor olsa da herkes dinin hala ne denli nüfuslu olduğunu biliyordu.

4. Bölüm : En Önemli Demokratik Öğeler

Bakın yapmaya çalıştıkları başka bir şey daha vardı. Kleisthenes kanunlarla Atina'nın

resmi durumunu değiştirmeyi denemişti. Kleisthenes gelmeden evvel herhangi bir adama, “Kimsiniz?” diye sorabilirdiniz. O da derdi ki, “Ben Kleisthenes’im, Megakles’in oğlu.” Her şey ataerkildi, herkes babasının adıyla anılıyordu, eğer tabii annenizin ismini seğmediyseniz, ama bu sizin ne denli Atinalı olmadığınızın göstergesi olurdu. Bu böyleydi işte, ama Kleisthenes’in kanunları bundan böyle vatandaşları Kleisthenes, Megakles’in oğlu olarak değil de, Alopeke’den Kleisthenes, yani *deme* kimliğiyle algılayacaktı.

Vatandaş ismi ve *deme* ismi bir arada olacaktı. İnsanlar bunun nedeni konusunda çok tartışmalara girmişlerdir. Bence sınırlayıcı bir nokta vardı, hikayenin tümüne henüz dalmadan diyebilirim ki, toplumda doğuştan gelen konumun kırılmasıyla bağlantılıydı bu. Aristokratik ilkelerin yıpratılmasıyla bağlantılıydı, coğrafik bölgelerin ön palana çıkışıyla, – bakın asıl ne olmakta burada, burada polis olarak adlandırılan bir şey var, ama bunun ve buradaki kanuni sistemin doğuştan gelen haklarla bir ilgisi yok. Burada yepyeni bir kavramın ortaya çıkışı, toplumdaki bireylerin bir araya gelerek nasıl yönetileceklerine karar vermeleri, yani toplumun geleneksel dokusunun iğerdiği eski sistemin yerini alışı aslında söz konusu. İşte aşiretlerin hikayesinin aslında böyle olduğunu düşünün şu anda.

şimdi bir başka konseye bakalım, 400 kişi içeren konseyi duymuştunuz, bir de 300 kişi içeren konseyi. Ama daha iyisi de vardı, 500 kişilik konsey. Bundan böyle Atina demokrasi tarihinde var olacak konsey buydu, arada bir sadece kısa devreler sürecektir ve konseyi kaldıracak oligarşik isyanlar olacaktı, ama demokrasi geri döndükçe bu konsey de dönecekti. Bu konseyi kısaca size tanımlayayım. Tüm Atinalı erişkin erkek vatandaşlara açıktı. Paylaştırma ve seçim içeren bir kombinasyonla üye olunabiliyordu bu konseye, – zaten binlerce kişi içeren bir konsey ne kendi işlerini, ne de devlet işlerini etkin bir şekilde yürütebilirdi. Daha ufak bir grup gerekmekteydi, toplantıların gündemlerini hazırlayacak, bu da 500 kişinin göreviydi.

Bu tabii çok önemli, demokrasinin en önemli noktalarından birisini oluşturmakta yani bu konsey, ya da meclis, tüm erkek vatandaşlara katılım açısından açık olduğundan tamamen demokratikti. Ancak, eğer bunun içerisinde ufak bir gruptan oluşan bir topluluk varsa, neyin nasıl tartışılacağını kontrol edebilecekti. Ancak, doğal olarak, farklıydı durum. Bu ufak topluluğun de meclis kadar demokratik olması beklenmekteydi. Bu konuya birazdan daha detaylı değineceğiz. İ.Ö. 508-7 senesinde olmasa da bundan kısa bir süre sonra, başka bir şey daha olmuştu, şimdiye dek *polemarchos*, yani askeri liderliğe seçilen *arkhon* tarafından yönlendirilen Atina ordusu, artık değişik boyların başındaki değişik generallere geğmişti. Eskiden her aşiret kendi generalini seğerdi, ama artık her aşiretin başındaki generali tüm toplum seçiyordu. Yani, her 10 aşiretin bir generali vardı ve toplumun tamamı bu kişiyi seğebiliyordu artık.

Genellikle bu kişi kendisinin geldiği aşiretin kumandasını ele alıyordu, ama işte her zaman değil. Bakın bunun asıl anlamı şuydu; şimdiye dek söz ettiklerimizden şu özellik ön plana çıkmakta: Bu durum artık bölgelerin kendine özgülüğünü, yöreselliğini azaltıyor, tüm *demosun* kendi devletlerinde kendilerini temsil etmelerini sağlıyordu. İşte burada neler oluyor, neden bazı şeyler oluyor diye düşünürken, bu özelliği aklımızda

tutmaliyiz. Bu konu hakkında elimizdeki verilerin ne dediğini şimdi size söyleyeceğim, ama sonunda kendimizin bazı yargılara varmamız gerekiyor.

Eminim araştırmacılar günümüzde en çok, o zamana en yakın antik yazar olan Herodotos'un yazdıklarına dayanmakta ve inanmaktadır; ama yine de vurgulamam lazım ki yazdıklarının oldukça geç, 420'lere tarihlenmesi gerekiyor, fakat hayatı tabii 5. yüzyılın erken zamanlarına dek uzanmakta. Dinlediği hikâyelerin 6. yüzyıla dek uzanabildiğini var sayarsak, bu durumda da kendisi Aristoteles gibi güvenilir kaynaklar arasında yer almaktadır. Ama tabii Aristoteles kendisinden bir yüzyıl sonra, 4. yüzyılda yaşamıştır. Ama tabii Herodotos kendi anlattıklarına şahit olmamıştır.

Yine de, Atinalı Kleisthenes, "neden bu yaptıklarını yapmıştı", diye kendisi de sorar. Yanıt da iyice aslında can sıkıcıydı. Atalarından Sikyon'lu Kleisthenes'i kopyalamaya çalışmaktaydı, hani hatırlarsınız, Sikyon'da eski Dor kavimlerini yenileriyle değiştirmişti, – hatırlarsanız, Dorları domuz, eşek boyları falan olarak değiştirmişti. İşte bunu yaparken Kleisthenes yaptığına iyi bir şey olduğunu düşünüyordu, çünkü ismini aldığı atası da bunun aynısını yapmıştı. Ama buna inanmamamız gerekmemekte bence. Aristoteles'e geldiğimizde inandırıcı açıklamalara da kavuşuyoruz; kendisi *Politika* yapıtında der ki, "Belki şöyle bir soru ortaya çıkmakta" – burada vatandaşlık sorusunu ele almakta, – "Devrimden sonra vatandaşlığa kabul edilenler konusunda bu soru. Örneğin, Atina'da Kleisthenes'in hükümdarları attıktan sonra yarattığı vatandaşlık çerçevesinde kendi kavimine oturma izniyle, *metoikoi* sıfatıyla bazı yabancı ve köleleri almıştı." Bu durumda yeni bir hikaye eklememiz gerekiyor bu tabloya, bundan kısaca söz etmiştim, ama bu aslında çok önemli bir olay.

Kleisthenes, vatandaşlık listelerinden atılanları bir şekilde mecliste geçirilen kararlar ile vatandaşlığa geri almak durumundaydı. Eski yasalara bakılırsa, yapmak istediği aslında o kadar da kolay değildi. Eski kabile, yani *phrates* sistemini yok etmemiş ve yeni bir sistemle ortaya çıkmış olmasaydı, kendisine bu denli karşı konulmazdı. Bu ancak öykünün bir parçası. Aristoteles veya onun öğrencilerinden birisi, – *Atina'nın Anayasası* adındaki yazılı belge hakkında, acaba Aristoteles mi yoksa bir öğrencisi mi asıl yazarı bu yazıtın, diye bir kaç tartışma söz konusu. Her neyse, bu durumdan şöyle söz edilmekte: "Bütün nüfusu birbiriyle karıştırmak amacıyla ve böylece olduğunca fazla insana vatandaşlık hakkı tanımak amacıyla, şu kavramla ortaya çıkmışlardı, '*me phylokrinein*,' 'geldiğin boya göre sonuca varma'." Aslında bu, aşiretten da öteye giderek, "karşındakini kimden doğduğuna bakarak yargılama" anlamına gelmekteydi.

Aristoteles'e bakılırsa, bunun nedeni hangi bir aileden gelindiğine dayanarak insanların değerlendirilmesine karşı olunmasıydı. Yeni durum ve isimler hakkında, hani daha evvel de söylediğim gibi, isim, sonra da 'şunun bunun oğluyum' demektense, 'şu veya bu demeden geliyorum' demek tam bir yenilikti. Yani, der ki, "Artık insanlar birbirleriyle konuşurken babalarının adını kullanmayacaklardı ve yeni vatandaşları ortaya çıkartacak bir durum yaratmayacaktı, ama bunları *demelerden* gelen ailelerle tanımlayacaklardı." Bu açıklama aslında oldukça fazla karmaşa yaratmış ve bunun nedenini bir türlü

anlayamayan araştırmacıların aklını kurcalamıştır; nedeni de, bence, konunun ancak İngilizler tarafında derinliğiyle ele alınmasından kaynaklanmaktadır. Ama Amerikalılar bunu hemen görececek kapasitededirler. Bu konuyu en iyi şöyle açıklayabiliriz, – ki sizden bunu şu anda bilmeniz beklenmemekte. Tamamen saf olduğu düşünölen kırsal alanlarda, önyargının olmadığı yerlerde yaşıyorsunuz; insanların parçası oldukları etnik gruplara veya renklerine, etnik köklerine veya dinlerine bakmaksızın. Neden söz ettiğimi herhalde tam anlamamışsınızdır, ama yine de topraklarda bir şeyler yapmak gerektiğini anlamışsınızdır. Bir önceki kuşağa bakarsanız, bunun benim büyüdüğüm zamandan daha karanlık bir dönem olduğunu anlayabilirsiniz.

Eğer İtalya'nın Abruzzi bölgesinden gelen birisi olsaydınız ve adınız Giovanni DeStefano olsaydı, bu Abruzzi'de normal karşılanırdı, ama Amerika'da olsaydınız bu bölgeden gelenler hakkında iyi düşünmeyenler olabilir ve bu insanlar size kapılarını açmazdı. Bu durumda sizin yerinize oğlunuz Giovanni DeStefano adını değiştirip John Stevens adını alsaydı, her şey değişmiş olurdu. Atina'daki durum da böyleydi işte. Yani, eğer adınız yabancı bir ismi andırıyorsa, bu demekti ki babanızın aile adı yabancıydı, başka yerden gelip Attika'da yerleşmişti. Bu durumda eğer sizin vatandaşlıktan atılmanızı isteyenler varsa, listelerdeki isminizden nereden geldiğinizi anlardı, ancak Atinalı bir isim almışsanız, durumu kurtarmış oluyordunuz.

Bence durumun asıl açıklaması bu ve bunların hepsi aynı tablonun parçası. Geleneksel etkilerin kaldırılması ve bunların yerel kurumların da elinden alınması demokrasi karşıtı olurdu. Geçmişle ilgili her şeyin sonuna kadar silinmesi gerekmektedir. Bu süreci Yunanlılar *psephisma* olarak adlandırmakta idi. Meclis üyeleri tarafından geçirilip hukuki kılınabiliyordu ve hatta Atina demokrasisinin kurallarına uyduğundan Atina'nın demokratik sistemine uygundu. *Psephismanın* çoğulu *psephismata* oluyordu.

Biraz evvel kendisinden söz ettiğim Lewis, genel tabloyu ortaya koymuştu. Dediğine göre, her şeye mecliste, çeşitli durumlara göre, heyecanla, korku içinde veya kızgınlıkla, karar veriliyordu. Bu devrimsel durumu anlatmak için St. Petersburg'da, 1917'de yaşanan devrimi ortaya atmış, orada olduğu gibi insanların, “tüm güc 10 boya verilsin!” diye bađırđını söylemişti. St. Petersburg'da olmayanlar için, “tüm güc Sovyetlere!” diye bağırıyorlardı. Ama bana sorarsanız Lewis yanlış düşünöyor. Durum aslında 10 aşiretle alakalı değildi. Problem 10 aşiret değildi. Bence, eğer bağırıyorlardıysa ki, bence bağırıyorlardı, tüm gücün *ekklesia*ya veya meclise verilmesi içindi. Zaten ileride tüm kararlar buralarda verilecekti. Ama sizden istediğim, böyle isteklerin olması, bunlar hakkında tartışmaların olması aslında ne denli yeni bir durumdu, sizden aklınızda tutmanızı istediğim aslında bu işte, çünkü bu olmadan, asıl devrimsel değişiklikler kesinlikle olmazdı.

şimdi *bouleye* dönelim; tüm *demelerden*, yani tüm Atinalıları temsilen orantılı olarak delegeler sečilirdi. Bir mecliste kanun taslağı hazırlamaya Yunanlılar *probouleusis* diyorlardı ve kanunları hazırlayan bu grup da *probouleutik* olarak anılıyordu. Büyük olasılıkla bu meclis çok daha kuvvetliydi ve daha özgürdü kararlarında ilk ortaya

çıktığında, özellikle daha sonralara göre. Bu tamamen benim tahminim, ama biliyorsunuz bu her şeyin henüz başıydı. Sınıf farkının hala çok kuvvetli olduğu bir toplumda yaşıyordunuz ve bu durumda sıradan vatandaşın karar verme gücünü kendi ellerine alması çok yeniydi. Tahminimce üst sınıflardan gelenlere hala öncelik tanınıyordu ve ön listelerde onların adları bulunuyordu ve onlar hep seçiliyordu; mecliste ortaya attıkları konulara öncelik veriliyordu ve karar aşamasında onların düşünceleri ön plana çıkıyordu.

Perikles'in zamanında Atina'daki demokrasiye bakarsak neredeyse şaka gibi bir durumdaydı. *Boule* sorgusuz sualsiz, neredeyse tamamen meclisin kontrolündeydi. Eğer konsey bir kanun taslağı yolluyorsa, meclisin veto hakkı vardı, ama *bouleye* de gönderip, dilini beğenmediklerini, değiştirip geri gönderebileceklerini söyleyebiliyorlardı. Böylece geri gönderilebiliyordu. Doğru demokraside sistem böyleydi. Ama tahminimce durum İ.Ö. 505'de böyle değildi. Kleisthenes'in yapmaya çalıştığı, kanımca, aykırı kaçmadan biraz daha tutucu olmağı.

Genel anlamda bu neyi ifade etmekteydi? Lewis burada kişisel ve politik dengelerin söz konusu olduğunu söylemekte ve bence de haklı. Ortaya koyduğu unsurlardan birisi *demelerin trittys'a* bağlanmalarının rastgele olmadığı, ki bunu daha önce de söylemiştik, aynı zamanda sırf aristokratların etkisini azaltmak için değil, aynı zamanda da Kleisthenes ve Alkmaionidai ailesine Attika'da güç kazanabilmesine yaraması için olduğuydu. Bunun tersini kim söyleyebilir ki? Kendilerine politik yönden yardım etsin diye herkes elinden geleni yapar zaten. Bir başka değışle, Kleisthenes kanımca en azından kendi politik durumunu düşünüyordu. Elimizde bu konuda kesin veri olmasa bile bunun akla yakın bir tahmin olduğunu düşünüyorum.

Başka bir şey daha, tüm bu reformların daha evvel de sözünü ettiğimiz *hoplit* sınıfı, yani özgür çiftçiler tarafından tutulmakta olduğuydu. Sayıları çok fazlaydı. Politik olarak aktif grubun içindeydiler onlar da. Artık Atina'nın savunması onlardan soruluyordu. Dolayısıyla ciddiye alınmaları gerekiyordu, kentle ilgili konulardan uzak tutulmalarına izin vermeyeceklerdi, hatta aristokratların zamanındaki gibi kendi etkilerinin azaltılmasına hiç izin vermeyeceklerdi. Bunu aklımızda tutmalıyız ve herhalde herkes bunu aklında tutuyor olmalı zaten. Bu gelişmeleri Kleisthenes'in demokrasisi olarak nitelendirir bir çok kişi. İlk demokrasiyi, *hoplit* demokrasisini ve *hoplit*lerin sistemin içinde olmalarına karşın fakirlerin dışlandığını söyler bir çok kişi. Ama bence, tahminimce, hatta eminim ki, Atina vatandaşlarının çoğunluğu *hoplit* değildi, *thetes*den geliyordu.

*Hoplit*lerin Atina'da çoğunluğu oluşturduğu bir dönem hiç olmamıştı. Onların dışlanmaları demokrasinin ne denli sınırlı olduğunu gösteriyor aslında ve burada işte günümüzde devam eden bazı tartışma alanlarına giriyoruz. Birçok bilim adamı, özellikle Politbüro'nun yandaşları Antik Atina'nın aslında demokratik olmadığını savunarak buradaki demokrasiyi aşağılama yolunda gitmektedirler. Bunu yapmanın tabii yirmi milyon yolu vardı. Kadınların demokrasinin parçası olmayışlarını ele alabilirsiniz. Bakarsanız, başka kimler dışlanmakta idi? Kölelik vardı, kölelerin dışlanmasını ele

alabilirsiniz, şehirdeki yabancı kökenlileri ele alabilirsiniz, bir çok şeyi ele alabilirsiniz. Hatta aslında, zaman içinde bu durum yok olsa da, fakirler de katılım hakkı kazansa da, erkek nüfusunun çoğunluğunun demokrasinin önemli kısımlarından dışlandığını ortaya koyabilirsiniz, ama Kleisthenes'e bakarsanız bu böyle değildi.

Bu durum gerçekten o zamanda olanları göz ardı etmekteydi. Aslında olanları mucize olarak nitelendirebiliriz. Dünyanın hiç bir yerinde o ana dek böyle bir şey görülmemiştir. Yunanlıların buna gösterdikleri tepki de şaşkınlıktan başka bir şey değildi. Bu durum, Atinalıların yaptıkları, tam bir çılgınlıktı, radikaldi ve çok tehlikeliydi. Bunu yapan insanlardan uzak durmalıydılar, onlarla bağlantıya geçmemeliydiler, hatta onları yok etmeliydiler. Örneğin Spartalıların görüşü buydu. Oligarşi olan normal Yunan yönetimleri de onlardan farklı düşünmüyordu, tamamen aynı düşüncede idi. Bence bu duruma her iki yönden de bakmak olası, hatta bunu yapmak gerek ve unutmamalı ki, bu olanlar gerçekten özel ve farklıydı her şeyden.

Anayasalarını nasıl adlandırmaktaydılar? Bunu bilmiyoruz. Ama büyük olasılıkla demokrasi demiyorlardı buna. Bizim kullandığımız demokrasi sözcüğü Yunanca *demokratiadan* gelmekte. Eğer çevirirseniz dilimize "çoğunluğun gücü", "insanlara verilen genel kudret", hatta "tüm insanların gücü" gibi bir anlama gelmekte. Ama bu sözcük Atina'nın kanunlarını beğenmeyen bir grup tarafından uygun görülmüştü. Peki onlar kendileri hakkında ne düşünmekteydiler? Herodotos bu rejimi *eisonomia* olarak tanımlamıştı. Yani kanunların eşitliği. Bence en önemli olan kanunlar karşısında herkesin eşit olmasıydı. Bu durum, kanunlar karşısında sosyal sınıflar arasındaki farkı yok ediyordu. Kanun karşısında her adam bir diğeriyle aynı konumdaydı. Bu durum dünyanın başka hiç bir yerinde bulunmayan bir şeydi. Bu durum hakkında böyle düşünmek yanlış olmayacaktır.

Bu demokrasi kavramına ta başından beri ait olan prensiplerden birisi, ki belki onu karakterize edebilecek bir prensip, *isegoria* yani eşit konuşma hakkıdır. Politik sistem karşısına çıkıp konuşabilme hakkındaki eşitliği, bu da meclis anlamına gelmekteydi. Her Atinalı erkek, gelir oranına, geldiği sınıfa bakmaksızın, – *thete* ya da daha üst sınıfa ait olabilirdi –, her erişkinlik yaşına gelmiş erkek meclise karşısında konuşma hakkına sahipti. Daha evvel bu hak bir çok şehirde aristokratlarla ya da zenginlerle sınırlıydı. 6. yüzyılda yazılmış şiirlere bakarsak, bu durum bir kişinin özgür mü köle mi olduğunun göstergesiydi. 'Ortada durmak' terminolojisini kullanıyorlardı, şehrin ortasında durmak, yani burası şehrin toplantı alanının ortası oluyordu ve düşüncesini açıklayabilmesini, diğer vatandaşları kendi düşündüklerine inandırabilmesi durumunu özetlemekteydi.

Bu durumu hafife almamak gerek. Dünyamızda bugün kendimizi bu durumda göremiyoruz ve bunu tam olarak algılamak kolay değil. Düşünün, istersem meclise çıkıp fikrimi söyleyebilirim herkes karar aşamasındayken. Söylemem gerekeni söyleyebilirim. Yani konuşma hakkı Atina'daki yönetimin merkez noktasıydı. Aristokratik konseylerin yerine kurulan *boule* demokrasiyi güçlendirmişti. Yine de, beklenildiği gibi gelişmeyecekti her şey. Ekonomi çerçevesinde hiç bir gelişme olmamıştı. Solon sınıfları ve hakları

çerçevesinde hiç gelişme yoktu. Hala yönetime seçilebilmek için çok paraya gereksinim vardı. Areopagus'a dokunulmamıştı, önceden seçilmiş *magistratlar* tamamen aristokrat sınıftan gelmekteydi. Aristokratların mekanı olan *phratres* de dokunulmamış durumdaydı. Elde olan bir *hoplit* demokrasiydi, tabii ki demokrasiydi bu, ama düşünün, bu demokraside hala alt sınıflar üst sınıflara liderlik ve yol göstermeleri açısından dayanmak durumundaydı ve kendileri de devletin üst kademelerine çıkacak durumda değildi. Bence önümüzdeki tablo böyle bir şeydi.

5. Bölüm : Anayasal Bir Düzen Olarak *Ostrakismos*

Kleisthenes'in kanunlarının en ilginç tarafına bir bakalım şimdi de; işlerin nasıl yürüdüğü hakkında şimdiye dek anlayamadığımız nitelikleri gösterecek bu bizlere. Söz etmek istediğim aslında sürgün kanunu. Bizim *ostrakismos* olarak kullandığımız kavram bundan türemekte, ama aslında çok farklı. Biz bu kelimeyi günümüzde kullandığımızda bir insanı dışlamaktan bahsediyoruz, bir insanı davet etmeyeceğimizi partilerine gitmeyeceğimizi anlatmak istiyoruz. Ama politik sistemde çok daha farklı bir kavramdı bu. Size kısaca bunun nasıl işlediğini anlatmakla başlayayım. Her sene, diyelim ki Ocak ayında, Atina takvimleri aşağı yukarı buna göre ayarlanmıştı, mecliste otomatik olarak bir soru gündeme gelirdi. Bunu kimse değiştiremiyordu. Soru şuydu, "Bu sene bir *ostrakismos* uygulayalım mı?" Bu soruyu tartışabilirlerdi, ama kimin şehirden sürüleceğini tartışıyorlardı. Bu bir konu dahi değildi.

Tek soru, o sene bunu yapalım mı yapmayalım mı idi. Eğer çoğunluk evet diyorsa, yapılıyordu. Eğer çoğunluk hayır diyorsa, o sene *ostrakismos* oylaması yapılmıyordu. Eğer çoğunluk istiyorsa, aşağı yukarı Mart ayına denk gelen bir zamanda, herkes şehir merkezi, yani alışveriş merkezi olan, aynı zamanda da politik merkez işlevi gören, herkesin birbiriyle konuşup tartıştığı agoraya gidiyordu. Her şey burada oluyordu, tek bir gün için agora sadece 10 kapıyla giriş yapılabilinecek şekilde kapatılıyordu; her boy için bir kapı... ve her isteyen vatandaş elinde bir kırık çanak parçasıyla buraya gidiyordu. Çanak parçalarını antik dönemin karalama kağıdı gibi görebilirsiniz. Herkesin elinde yazmak için ne buldu ise, bir cam parçası, kömür parçası ile o sene şehirden sürülmesini istedikleri kişinin ismini yazacak bir cisim oluyordu. Kapıya gittiğinizde burada sizin vatandaş olup olmadığınızı anlamak için size nereden geldiğinizi vs soruları soracak kişiler oluyordu. Elinizdeki *ostrakayı* bu kişilere verip içeri girmeniz gerekiyordu. Burada oylama bitene kadar bekliyordunuz. Amaç, birden fazla giriş çıkış yaparak fazla oy verilmesini engellemektir. Bu insanlar günümüzdeki Floridalılardan daha zekiydi.

Herkes oyunu kullanmayı bitirince *ostrakalar* ayrılıyordu. Pardon, onları ayırmıyorlardı. Kocaman bir tepe yapıp teker teker sayıyorlardı. Eğer 6000'den az ise sayıları, kimse şehirden sürülmüyordu. Ama sayıları 6000'i bulur ve geçerse, gruplara ayırıyorlardı oyları ve kim en çok oyu almışsa o kazanıyordu. Bakın çoğunluğu alması gerekmiyordu, sadece en çok oy alan kişi, şehirden sürülüyordu.

Bu ne anlama gelmektedir? Bu demekti ki, o kişinin Attika'dan gitmesi ve en az 10

yıllığına belirli bir uzaklıkta yaşaması gerekiyordu. Sadece bu. Bir suçu olması gerekmiyordu, yani bu bir suçun cezası değildi. Elindeki toprakları kaybetmiyordu; ailesine de bir şey olmuyordu. On yılın sonunda geri gelebiliyordu ve her şey hiç o gitmemiş gibi devam ediyordu. Hatta dönüşünün ertesi günü bile devlet işlerine girebiliyordu, yönetime seçilebiliyordu. *Ostrakismos* buydu işte. Ama ne anlama gelmekteydi bu aslında? Asıl amaç neydi? Bunu size açıklamanın en iyi yolu bir kaç öykü ve ayrıntı anlatmak bence. Plutarkhos'un *Aristides'in Hayatı* yapıtına bakarsak, Atina'da 5. yüzyılın erken dönemlerinde önde gelen figürlerden olan bir kişinin nasıl şehirden sürüldüğünü göreceğiz.

Öykü şu; Atina'nın *ostrakismos* günüydü; bir köylü, kaba saba bir adam Aristides'in etrafındaki insanlarla lafladığını görüp Aristides'e yaklaşır ve der ki, "Kusura bakma beyim, yazı yazmayı bilmiyorum, bu seramik parçasına benim için bir isim yazar mısınız?" Bir de der ki, "Aristides olsun lütfen." Aristides de, "Olur" der ve Aristides yazar, sonra da sorar, "Aristides'e garezin ne ki senin?" Bu arada size söylemeyi unuttum, Aristides'e 'adil' denirdi, ya da 'doğru Aristides.' Adam cevap verir, "Benim ona karşı bir şeyim yok, tanımiyorum dahi. Sadece onun adil bir insan olduğunu duymaktan bıktım." Burada Plutarkhos'un söylemek istediği aslında *ostrakismos* sisteminin ve demokrasiyle olan bağlantısının ne kadar saçma olduğu, sıradan insanların üstün kişilere karşı duyduğu kıskançlığın olup bitene nasıl etki edebilecek nitelikte olduğuydu. Plutarkhos'un öyküsü ile vermek istediği mesaj bu idi aslında.

Bir başka bilgi daha size, ama bu öykü değil. 1937 veya 38'di, Akropolis'in kuzey yamacında kazı yapan bir Amerikalı arkeolog bir kuyuya rastlamış ve buradan 191 adet seramik parçası bulmuş, üzerlerine yazı kazınmış, *ostraka*, ama hepsinin üstünde aynı isim varmış, Themistokles. Onun İ.Ö. 480'lerde *ostrakalarda* isminin olduğunu biliyoruz, ama yapılan çalışmalar 191 *ostrakanın* sadece 14 el tarafından yazıldığını göstermiş. Bu hikaye size tanıdık geliyordur, değil mi çocuklar? Bu konuyu araştıranların tahminine göre eldeki *ostraka* oy verenler tarafından verilen oyların sayılmasından sonra toplanan oylar değil de aslında bunlar hiç verilmemiş oylardı.

Ne oluyor burada şimdi? Şimdi geçmişte olan gerçekleri bir öykü şeklinde anlatmaya çalışacağım. Bundan sonrası benim kendi hayal dünyama dayalı. Kendimizi Atina'nın ortasında, *ostrakismos* gününden hemen önceki günde buluyoruz. Aristides'in politik grubundan olan seramikçi John'ın evindeyiz; burada herkes oturmuş birbiriyle sohbet ederek her bir *ostrakona* kazıyarak ya da boyayla isim yazıyorlar. Yazdıkları isim de Themistokles. Ertesi gün Agora'da, bir çok köylü ve şehre gelen başkaları dolanmakta. Bunlardan birisine gidip diyorsunuz ki, "Bugünkü *ostrakismos*da oy kullanmak ister misiniz bayım? Sizi seramik parçasına isim yazmaktan kurtarabilirim, buyurun bir oy size." Organize politik etkinliklerden söz edildiğinde, söylenenlerin *ostrakismos*'un amacı hakkında bildiklerimizle ne kadar uyumlu olduğunu görüyoruz.

Size bir şey daha söylemek istiyorum, Thukydides bu konu ile ilgili önemli bir şey söylemiştir. *Ostrakismos*un Atinalıların demokrasi hakkında duyduğu güvensizlik ve

korkudan türediğini belirtmiştir. Demokrasi her zaman tehlike altında olduğu için Atina'lılar yardıma gerek duymakta idiler. Plutarkhos'un açıklaması böyleydi. Plutarkhos, bence, daha genel bir açıklama yapmıştı. İmrenme ve kıskançlık demokraside normaldi. Anlamalısınız ki, tarih boyunca demokrasi hakkında yazarların neredeyse hiç birisi demokrasi için iyi söz söylememişlerdir; Antik Dönemdeki yazarların çoğu bunu kötü olarak algılıyordu. Ama Thukydidés *ostrakismos* hala varken hayattaydı, dolayısıyla söyledikleri doğru olmalıydı, ama Plutarkhos hayatta değildi.

İlk önce, Kleisthenes zamanında *ostrakismos*un ilk ortaya çıktığı döneme bir bakalım daha fazla ilerlemeden. Durum neydi? Kleisthenes ve yandaşları bu eşi olmayan, şaşılmalı ve dünyadaki diğer herkese tehlikeli gözükten darbe yaratmış ve bu çılgın yönetim şeklini ortaya çıkartmıştı. Spartalıların ne denli kızgın olduğunu biliyorlardı ve her an kendilerini tepelemek için gelmelerini bekliyorlardı. Atina'da da, bu yeni yönetim şeklini beğenmeyenlerin var olduğunu biliyorlardı. Bunların bazıları eski aristokrasilerin ardılları idi. Bazıları da aristokratların kendisiydi. Başkaları Tiranlık günlerinden memnundu. Hatta, eski hükümdarların akrabalarıydı, etkin insanlardı ve onlar hala Atina'daydı. Bir başka deyişle, ihanetten korkmak durumundaydılar, içten gelecek saldırılardan korkmak durumundaydılar ve hatta iç savaş çıkartacak kişilerden korkmak zorundaydılar. Aynı zamanda, Spartalıların yukarı çıkmalarından korkmaları gerekmektedir ki, hatta sadece bir kaç yıl sonra bu korkuları gerçek olacaktı, bir de tabii komşu bölgelerde düşmanları yok değildi. Korinthos'lular, Eretria'lular, Boiotia'lular, Thebai'liler ve diğerleri beş yıl içerisinde kendilerine saldırırlardı.

Durumları buydu, neden korkuyorlardı? Asıl korktukları şehrin içinden çıkacak bir baş kaldırıştı ve tabii bu da istilacılara yardımcı olurdu, hatta şehrin olduğu gibi onlara geçmesini sağlayabilirdi. Peki o zaman, neden bu insanları toplayıp içeriye atmıyorlardı? İlk başta, tabii o sırada ortada yapılan bir şey yoktu ve onlara karşı bir suç duyurusu kurgulayamıyorlardı. Bundan başka, Kleisthenes herkese yeni rejimin düşmanıymış gibi davranmak istemiyordu. Doğaldı bu, insanların ona karşı olmaları, çünkü hükümdarların ve eski aristokratların arkadaşlarıydı bu insanlar; onlar doğal düşmandılar. Neden liderlerini etkileyerek onların birleşmesini sağlasaydı ki? Karşıt taraftan bir grubu sizi desteklemesi için kendi tarafınıza kazanmak çok daha akıllıca olurdu. Bence bu dönemde olanların diğer bir açıklaması da bu.

Size bir başka öykü daha anlatmak istiyorum. Bir gün Kleisthenes Karamas'ın oğlu Hipparkhos'un evine uğrar, Kleisthenes Peisistratidler'in akrabasıdır ve o politik grubun lideri sayılmaktadır. Hipparkhos'u görmeye gelir. Hipparkhos der ki, "Merhaba Kleisthenes, bu yeni şey nedir, anlat bakalım, nedir bu çılgın yeni kanun? Senin ve arkadaşlarının yarattığı, bu *ostrakismos* kanunu? Sokaklardan duyduğum kadarıyla eski tiranlar grubunun lideri olarak bana karşı yaratılmış bir kanunmuş, neyin nesidir bu?" Tahminimce Kleisthenes'in cevabı şöyle şöyle olur, "Aaa, nereden çıkarttın böyle bir çılgınlığı? Sen iyi bir adamsın, ben sadece dışarıdaki kötü aristokratlara karşıyım ve onların Spartalı şakşakçılara. İnsanların haklarını ellerinden alacaklar aslında onlar ve ben biliyorum ki sen de bunun olmasını istemezsin. Sana yakışmaz böyle bir şey. Tabii

senin durumunu da anlıyorum, neden işkillendiğini görebiliyorum. İnsanların nasıl, ‘Bakın eski Peisistratid’ler yeni demokrasiyi alaşağı etmek ve tekrar kendilerinin yönetimini kurmak istiyorlar,’ diyebileceklerini kestirebiliyorum. Biliyorum ki Hippeis şimdi Pers topraklarında, kralın himayesinde ve belki de insanlar senin getirip onu hükümdar olarak tahta oturtmak istediğini düşünüyor olabilirler. Ama bunun senin aklından dahi geçmediğini biliyorum. Ama sana ne yapman gerektiğini söyleyeyim. Neden benim tarafıma geçmiyorsun? İstedığinin olması için elimden geleni yapayım -biliyorsun ki arkadaşlarım var, bir çok arkadaşım var. Sana iyilik yaparım. Sen de bana iyilik yaparsın; ben de sana iyilik yapabilirim. Bu söylentilere son veririm ve herkes mutlu olur sonunda.”

Sonraki gün her şey iyi olur. Bir çok veri var elde. Şimdi vakit yok, – kesin olmasa da, eldeki verilerin Hipparkhos’un Kleisthenes’in tarafına geçtiğini gösterdiğini söyleyebiliriz ve Atina’yı onyıllarca kontrol edecek koalisyonun bir parçası olduğunu... O sene *ostrakismos* yoktu, çünkü *ostrakismos*’a gerek kalmamıştı. Bu çok önemli. Bir çok yıl *ostrakismos* yapılmazdı, sadece arada bir... ve şehirden sürülen her kişinin önemli bir politik fügür olması da ilginç bir noktaydı. *Ostrakismos*, kısaca, politik dünyada darbe, baş kaldırma ve başka türlü kaynamalara için çıkartılmış bir sistemdi. Ancak popüler bir politikacının diğerlerine karşı kullanabileceği bir sistemdi. *Ostrakismos* sizin istediğiniz yönde olacağından eğer eminseniz, *ostrakismos* yapılacaksa, istediğiniz yönde bir sonuç çıkmazsa kendinizi evinizden çok uzaklara götürecek bir seyahate hazırlamanız gerekmektedir. İşte *ostrakismos* böyleydi, ama yine bu konuya geri dönmemiz gerekecek, çünkü ortaya çıkışından ancak 20 yıl sonra kullanılmaya başlanacaktı. Tamam.

[metin sonu]